

УДК 378.147.012

Дубовик Л.П.,

*к.пед.н., доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету, kafphilosophy@ukr.net*

Україна, м. Херсон

СУЧАСНЕ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНЕ НАВЧАННЯ: ДИДАКТИЧНІ ІДЕЇ В. ШАТАЛОВА В ДІЇ

У статті висвітлюються дидактичні ідеї педагога-новатора Віктора Федоровича Шаталова (блочне планування і блоковий контроль знань, блокова компоновка з метою укрупнення обсягу навчальної інформації, використання опорної схеми та опорного сигналу в навчанні).

Визначаються шляхи використання дидактичних ідей педагога-новатора на заняттях у професійно-технічних навчальних закладах та подаються орієнтовні етапи навчання за цією системою.

Ключові слова: педагог-новатор, опорна схема, опорний сигнал, етапи навчання.

Постановка проблеми. Нині в основних напрямках реформування вітчизняної освіти в числі найважливіших виділяється завдання розвитку й удосконалювання активних форм і методів навчання, що дозволяють розкрити й формувати творчі здатності та здібності учнів, студентів, інтенсифікувати навчально-виховний процес у навчальному закладі.

У виконанні цього завдання освітні заклади завжди успішно покладалися й покладаються нині на досвід педагогів-новаторів. Так, історія педагогіки свідчить, що в кінці 70–80-х рр. XX ст. в умовах перебудови суспільно-політичного життя країни зароджується педагогіка співробітництва. Авторів цієї педагогіки стали називати новаторами. Імена педагогів-новаторів нині широко відомі педагогічній громадськості: В. Шаталов, Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, М. Палтишев, С. Лисенкова, М. Щетинін, І. Волков, І. Іванов, В. Караковський, Б. Нікітін. Педагоги-новатори відіграли суттєву роль у переосмисленні багатьох колишніх поглядів і традицій в дидактиці, зробили значний внесок у розвиток нових напрямів у навчанні учнів і студентів, проклали дорогу до розгортання численних авторських шкіл.

Метою статті є висвітлення дидактичних ідей педагога-новатора Віктора Федоровича Шаталова з погляду сучасності та визначення шляхів їх використання на заняттях у професійно-технічних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні спіралі на роботи педагогів останніх десятиліть.

На особливу увагу заслуговує методичний посібник «Методика Шаталова В.Ф.: сутність, здобутки, перспективи» авторів Д. Гоменюк, В. Калошина, Л. Сушенцевої (2008), який розроблено з метою надання практичної допомоги викладачам, майстрам виробничого навчання реалізувати при навчанні учнів, ліцеїстів, студентів методика відомого педагога-новатора [4]. Докладний і уважний розгляд методики В. Шаталова, викладений у посібнику, дозволяє дійти висновку про можливість використання методики або ряду її положень в практичній діяльності викладачів вищих технічних і професійно-технічних навчальних закладів і нині.

Так, на заняттях з математики В. Шаталов виключив незадовільні оцінки як інструмент покарання та приниження гідності дитини. Його методика навчання надавала учням широкі можливості постійно підкріплювати успіхи.

Цій меті сприяв такий методичний прийом як блочне планування і блоковий контроль знань. На думку В. Шаталова, блокова компоновка навчального матеріалу

переслідує дві мети: 1) полегшення учням/студентам запам'ятовування і відтворення опорних сигналів; 2) визначення чітких параметрів відповіді кожного учня/студента під час усного опитування.

Вивчення блоку він завершував обов'язковим контролем знань з цього блоку й оцінюванням результатів учнів.

Однак в укрупненні обсягу навчальної інформації – блокуванні – виникає протиріччя: опорних понять повинно бути багато, для того, щоб закодувати весь обсяг матеріалу, і повинно бути мало, щоб учні могли його засвоїти. В. Шаталов вирішив це протиріччя за рахунок внесення в опорну схему малюнка, об'єднуючого в собі родинні групи опорних понять, тобто він створив нову систему – опорний сигнал. Як наголошує С. Кондракова, об'єднуючи опорні сигнали в систему, В. Шаталов перейшов до нового педагогічного інструменту – опорного конспекту [6]. Опорний конспект він порівнював з короткими записами викладача на дошці під час пояснення матеріалу: «Нова методика, – підкреслював педагог-новатор, – передбачає, що таку дошку після кожного уроку забирає із собою додому кожен учень. Ось що таке «опорний конспект», ось що являють собою аркуші з опорними сигналами» [7]. За такої форми роботи учень наочно бачить весь матеріал, викладений учителем. Спрощується оперування новими термінами, іменами й датами. Глибоке, міцне розуміння, засвоєння й використання навчального матеріалу для вирішення завдань забезпечує:

а) колективне вирішення завдань (учні/студенти працюють попарно або в групі), коли кожен має можливість висловити свою думку і взяти участь в обговоренні шляхів вирішення завдання;

б) систематичне використання поурочних карток, конспектів і вправ для усвідомленого вивчення матеріалу та підготовки до вирішення завдань;

в) технології поелементного навчання вирішенню завдань,

г) систематична перевірка і взаємоперевірка («по вертикалі і «по горизонталі») всіх завдань, які виконуються в навчальній аудиторії та вдома.

Основні вимоги до опорних сигналів перераховані у роботі С. Кондракової:

лаконічність – максимальна стислість;

структурність – ясно видимі зв'язки між усіма зображеними на аркуші елементами;

наявність смислових акцентів – у загальній структурі повинні бути виділені різномірні елементи, початок і кінець логічного ланцюжка, ключова подія, головна причина тощо;

автономність – кожен лист опорних сигналів має змістовну завершеність, відповідає певній темі навчального матеріалу; асоціативність і образність умовних зображень;

доступність для відтворення від руки (опорні сигнали відтворюються учнями під час перевірки домашнього завдання);

колірна наочність – використання різного кольору для розстановки смислових акцентів [6].

У роботі С. Сидорова розкрито особливості системи В. Шаталова [8]: гранично зрозуміле пояснення навчального матеріалу на уроці: спочатку розгорнутий виклад, а потім – згортання матеріалу у логічну блок-схему (опорний плакат); поділ на уроці на слухання й записування учнями; випереджувальний розгляд теоретичного матеріалу, його закріплення і поглиблене засвоєння на основі використання блок-схем (опорних конспектів, плакатів, сигналів), в яких стисло та схематично відображена логіка матеріалу; контроль знань учнів за блок-схемами; учень повинен по пам'яті намалювати опорний конспект і по ньому відновити зміст навчального матеріалу; опора на традиційне навчання (засвоєння знань не виключає розвитку мислення учнів, але головним все ж є відтворення знань); створення в класі комфортної соціально-психологічної атмосфери, в якій кожен учень відчуває себе спокійно та впевнено; оцінювання кожного учня на кожному уроці; можливість учня покращити свій бал; співпраця з учнями та батьками.

У роботах багатьох авторів відокремлюються такі етапи навчання за системою В. Шаталова [1, 4]:

1. Розгорнуте пояснення матеріалу, створення блоку ключових питань. Важлива роль відводиться зовнішній формі подачі матеріалу, яка повинна бути емоційною та наочною.

2. Стислий виклад того ж матеріалу за опорним плакатом. На цьому етапі відбувається згортання навчального матеріалу за допомогою коротких записів, умовних позначень і зображення логічних зв'язків. Учителю подає та пояснює опорний плакат.

3. Вивчення опорних сигналів учнями. Кожен учень отримує лист з опорними сигналами для індивідуальної роботи.

4. Домашня робота учнів з підручником і опорними сигналами.

5. Відтворення учнями опорних сигналів на наступному уроці.

6. Відповіді учнів за опорними сигналами.

7. Постійне повторення вивченого матеріалу, поглиблення раніше засвоєних знань. На цьому етапі організується взаємодопомога між учнями.

Враховуючи, що у викладачів професійно-технічних дисциплін може виникати необхідність у створенні своїх власних опорних сигналів зі свого предмета, Д. Гоменюк, В. Калошин, Л. Сушенцева розробили своєрідну пам'ятку – перерахування етапів роботи.

1. Уважно читайте параграф або розділ підручника (книги), виокремлюючи основні взаємозв'язки й взаємозалежності певних частин тексту.

2. Коротко викладіть головні думки в тому порядку, у якому вони подані в тексті.

3. Зробіть чорновий начерк скорочених записів на аркуші паперу.

4. Перетворіть ці записи в графічні, буквені, символічні сигнали.

5. Об'єднаєте сигнали в блоки.

6. Відокремте блоки контурами, і графічно відобразіть зв'язки між ними.

7. Виділіть значимі елементи опорного сигналу кольорами [4].

Залежно від складності обраної теми, на цю роботу необхідно витратити від 2 до 3 годин за умови, що при цьому не будуть застосовуватися креслярські інструменти, і автор не стане прагнути до графічної чистоти. Набагато більшого часу потребує подальша й кількарядова змістовно-оформлювальна доробка аркуша з опорним сигналом. Частина уточнень, доповнень, змін, виправлень буде проводиться безпосередньо на аркуші, а в результаті виникне необхідність повної переробки опорного сигналу, тобто створення його нового варіанта. До цієї роботи можна залучити й самих учнів чи студентів: нехай теж попрацюють над створенням опорних сигналів. Головна мета застосування опорних сигналів – викласти матеріал так, щоб на основі логічних зв'язків досліджуваний матеріал (теми, розділу, модуля) став доступним, зрозумілим, віддрукувався в довгостроковій пам'яті.

Методика В. Шаталова активно використовується і в сучасній професійній і сучасній професійно-технічній освіті різних спеціалізацій.

Так, О. Карпенко обґрунтовує ефективність інформаційно-аналітичних технологій методики педагога-новатора В. Шаталова у підготовці фахівців освітньої галузі «Державне управління». Він розглядає аналітичний аспект методичного прийому використання опорних сигналів у навчальному процесі для полегшення довготривалого запам'ятовування інформації і доходить висновків про те, що впровадження у навчальний процес підготовки фахівців методики використання опорних сигналів є актуальним і нині, оскільки «передбачає ефективне осмислення слухачами нового матеріалу». Окрім того, «аналітичність опорних сигналів, як механізму ефективної реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення навчального процесу, ставить за мету навчити слухачів самостійно приймати оптимальні рішення на основі ґрунтовного аналізу наявних проблем, перевірки достовірності фактів, визначення та аналізу альтернативних рішень, оцінювання фактів на основі критичного мислення (зокрема, при використанні дистанційної форми навчання)» [5].

І навіть у викладанні гуманітарних дисциплін можна ефективно використовувати методику педагога-новатора В. Шаталова. Так, Г. Берегова, пропонує для студентів-аграрників проводити випереджувальні лекції, побудовані за європейсько-американською системою. Сутність випереджувальних лекцій полягає в тому, що першій (вступній) відбувається не тільки знайомство зі студентською аудиторією з метою виявлення розвитку її психічного рівня та готовності до сприйняття матеріалу, знайомства з ходом навчання, правилами й прийомами учіння та оцінювання знань, умінь і навичок, а й дається завдання самостійно підготувати наступну лекцію. Вже починаючи з другої лекції, створюються сприятливі умови для не для простої подачі навчального матеріалу (розповіді), а для обговорення з аудиторією нової теми, поглиблення цього матеріалу за допомогою монологів, що стосуються питань, визначених самим студентами. Так, на думку Г. Берегової, лекція набуває діалогічно-монологічного характеру, що в сукупності покликано підготувати студентів до самостійної роботи над засвоєнням філософських знань. Практичні заняття, що йдуть після таких

лекцій, також вимагають окремого методичного підходу: оскільки необхідно постійно перевіряти (за допомогою самостійних робіт креативного характеру, що постійно вимагають своєї точки зору та її ґрунтовної аргументації) знання матеріалу [2, с.259-260].

Висновки. Таким чином, аналіз дидактичних ідей педагога-новатора В. Шаталова та шляхів їх використання показав можливість їх реалізувати на заняттях у професійних і професійно-технічних навчальних закладах. Застосовувати її може викладач, який не боїться копійкою роботи, а не тільки викладач з особливим педагогічним даром, як стверджують деякі опоненти методики.

Література

1. Бакалюк В.І. Психологічний аспект новаторського застосування опорних сигналів у методиці В.Ф. Шаталова / В.І. Бакалюк // Упр. шк. – 2008. – № 7. – С.21-25.
2. Берегова Т.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія / Т.Д. Берегова. – Херсон: Айлант, 2012. – 312 с.
3. Калошин В.Ф. Творче надбання В.Ф. Шаталова в освітню практику / В.Ф. Калошин // Практ. психологія та соц. робота. – 2008. – № 8. – С.71-73.
4. Калошин В.Ф. Методика Шаталова В.Ф.: сутність, здобутки, перспективи: Методичний посібник / В.Ф. Калошин, Д.В. Гоменюк, Л.А. Сушенцева. – К.: Київська Русь, 2008. – 46 с.
5. Карпенко О.В. Використання інформаційно-аналітичних технологій навчальної методики В. Шаталова при підготовці фахівців освітньої галузі «Державне управління»; інтернет-ресурс. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tppd_2011_8_39.pdf (дата посилання: 04.05.2019).
6. Кондракова С.О. Опорные сигналы В.Ф. Шаталова – средство активизации творческого подхода к учебному процессу / С.О. Кондракова // Известия РГПУ им. А.М. Герцена. 2008. № 65. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/opornye-sigaly-v-f-shatalova-sredstvo-aktivizatsii-tvorcheskogo-podhoda-k-uchebnomu-protsessu> (дата обращения: 04.10.2013).
7. Методика В.Ф. Шаталова [Електронний ресурс] // Портал тренінгів та консалтингу. – Режим доступу: http://msk.treko.ru/show_dict_1017 (дата посилання: 04.05.2019).
8. Сидоров С.В. Система обучения В.Ф. Шаталова; [Електронний ресурс] // Сидоров С.В. Сайт педагога-исследователя. – Режим доступа: <http://si-sv.com/publ/16-1-0-231> (дата обращения: 04.10.2013).
9. Шаталов В.Ф. Точка опоры. Об экспериментальной точке преподавания. – М.: Педагогика, 1987. – 158 с.
10. Шаталов Віктор Федорович [Електронний ресурс] //

Портал сучасних педагогічних ресурсів. – Режим доступу: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog_personalias_shatalov_vf (дата посилання: 04.05.2019).

11. Ярмаченко М.Д. Шаталов Віктор Федорович // Енциклопедія освіти / Гол. редактор В. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

References

1. Bakaliuk V.I. Psycholohichnyi aspekt novatorskoho zastosuvannia opornykh sygnaliv u metodyci V.F. Shatalova / V.I. Bakaliuk // Upr. shk. – 2008. – № 7. – S. 21-25.
2. Berehova T.D. Osvitno-vykhovnyi potentsial filosofskyykh znan u systemi vyshchoi ahrarynoi osvity v Ukraїni: Monohrafiya / T.D. Berehova. – Kherson: Ailant, 2012. – 312 s.
3. Kaloshyn V.F. Tvorchе nadbannia V.F. Shatalova v osvitu praktyku / V.F. Kaloshyn // Prakt. psykholohiia ta sots. robota. – 2008. – № 8. – S. 71-73.
4. Kaloshyn V.F. Metodyka Shatalova V.F.: sutnist, zdobutky, perspektyvy: Metodychni posibnyk / V.F. Kaloshyn, D.V. Homeniuk, L.L. Sushentseva. – K.: Kyivska Rus, 2008. – 46 s.
5. Karpenko O.V. Vykorystannia informatsino-analitychnykh tekhnolohii navchalnoi metodyky V. Shatalova pry pidhotovtsi fakhtivtsiv osvitu haluzi «Derzhavne upravlinnia»; internet-resurs. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tppd_2011_8_39.pdf (data posylannia: 04.05.2019).
6. Kondrakova S.O. Opornye sygnaly V.F. Shatalova – sredstvo aktyvyzatsyy tvorcheskoho podkhoda k uchebnomu protsessu / S.O. Kondrakova // Yzvestiya RGPU im. A.M. Hertseny. 2008. № 65. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/opornye-sigaly-v-f-shatalova-sredstvo-aktivizatsii-tvorcheskogo-podhoda-k-uchebnomu-protsessu> (data obrashchennyia: 04.10.2013).
7. Metodyka V.F. Shatalova [Elektronnyi resurs] // Portal treninhiv ta konsaltnhu. – Rezhym dostupu: http://msk.treko.ru/show_dict_1017 (data posylannia: 04.05.2019).
8. Sydorov S.V. Sistema obucheniya V.F. Shatalova; [Elektronnyi resurs] // Sydorov S.V. Sait pedahoha-ysledovatelja. – Rezhym dostupa: <http://si-sv.com/publ/16-1-0-231> (data obrashchennyia: 04.10.2013).
9. Shatalov V.F. Tochka opory. Ob eksperimentalnoi tochke prepodavaniya. – M.: Pedahohyka, 1987. – 158 s.
10. Shatalov Viktor Fedorovich [Elektronnyi resurs] // Portal suchasnykh pedahohichnykh resursiv. – Rezhym dostupu: http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog_personalias_shatalov_vf (data posylannia: 04.05.2019).
11. Iarmachenko M.D. Shatalov Viktor Fedorovich // Entsiklopediia osvity / Hol. redaktor V. Kremen. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.

Dubovik L.P.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department of Philosophy and Social and Humanitarian Disciplines of Kherson State Agrarian University,
kafphilosophy@ukr.net

Ukraine, Kherson

DIDACTIC IDEAS TEACHERS-INNOVATORS V. SHATALOV

The article highlights the didactic ideas of the innovator-teacher Viktor Fedorovich Shatalov (block planning, block control of knowledge, block layout in order to consolidate the amount of training information, use of the reference circuit and the reference signal in the training).

The ways of use of didactic ideas of innovator-teacher on lessons in vocational schools are determined, and orientational stages of training under this system are given.

Key words: pedagogue-innovator, reference circuit, reference signal, the stages of training.